

## **ВІДГУК**

офіційного опонента на кандидатську дисертацію

**Пахаренко Анастасії Валентинівни**

**«Дитина як авторитарна дискурсивна особистість**

**(на матеріалі сучасної англійської мови)», Харків, 2020. – 260 с.,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за

спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Рецензована робота присвячена аналізу вербальних та невербальних компонентів авторитарного мовлення дитини, які у процесі міжособистісної взаємодії формують авторитарну дискурсивну особистість дитини та дитячий авторитарний дискурс. Домінуючий у сучасному мовознавстві антропоцентричний підхід створює підґрунтя для детального дослідження закономірностей функціонування мовних і позамовних одиниць у процесі продукування особистісних дискурсів, що обумовлені соціокультурними та психологічними чинниками, гендерними й віковими характеристиками, статусними позиціями і комунікативною компетенцією мовців. Зосередження дослідницької уваги на встановленні специфіки вербальної та невербальної організації англomовного авторитарного спілкування дитини як дискурсивної особистості у типових ситуаціях комунікативної взаємодії з урахуванням вікових та прагматичних характеристик адресата, що є метою дослідження, виявляється важливим для визначення структурно-семантичних та лінгвопрагматичних особливостей дитячого авторитарного дискурсу. Це зумовлює актуальність обраної теми, оскільки сприяє розширенню знань про семантичні властивості й комунікативно-прагматичний потенціал мовних одиниць в конкретному дискурсивному контексті та поглиблює уявлення про природу авторитарного дискурсу. Актуальність наукової розвідки підсилюється

ретельним аналізом комунікативного потенціалу невербального паспорту авторитарної дискурсивної особистості дитини.

**Об'єктом** дослідження обрано вербальні, невербальні і надвербальні компоненти англомовної комунікації, що залучає дитина для продукування власного авторитарного мовлення, а **предметом** дослідження є особливості взаємодії вербальних, невербальних і надвербальних компонентів англомовної комунікації у дитячому авторитарному дискурсі, які застосовуються дитиною у ході імплементації авторитарних стратегій і супутніх їм тактик з урахуванням фактору адресата.

Обсяг мовного **матеріалу** (1528 діалогічних дискурсивних фрагментів з художніх творів сучасних англомовних авторів, а також скриптів англомовних художніх кінофільмів) та застосування адекватних загально-лінгвістичних та прагматичних **методів дослідження** (контекстуального аналізу, дискурс-аналізу, прагмасемантичного аналізу, інтент-аналізу, структурно-семантичного аналізу, кількісних підрахунків та порівняльного аналізу) зумовлюють наукову **достовірність** висновків та **обґрунтованість** положень дисертації.

Новаторський характер рецензованої роботи зумовлений як новизною об'єкта та предмета дослідження, так і новим підходом до вирішення низки поставлених конкретних завдань, розв'язання яких передбачало досягнення мети, із якими дисертантка успішно впоралася. **Новизна** дисертаційного дослідження виявляється у тому, що авторка **уперше** надала визначення дитячому авторитарному дискурсу. **Новизною** відзначено і виявлення структурно-семантичних та лінгвопрагматичних особливостей дитячого авторитарного дискурсу з розмежуванням специфіки вживання вербальних та невербальних комунікативних компонентів у форматах «дитина – дитина» / «дитина – дорослий». **Уперше** визначено тактичний інструментарій авторитарних стратегій домінування, маніпулювання і дискредитації при реалізації авторитарності з адресатом-дитиною та стратегій самоствердження і домінування при інтеракції з адресатом-дорослим, а також схарактеризовано їхні вербальні та невербальні репрезентації. Наукова новизна представлена в

положеннях, що виносяться на захист, і знайшла своє відображення у 15 публікаціях дисертантки (загальний обсяг 6 авт. арк.) з широкою географією апробації.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку наукових джерел, списку довідкової літератури, списку джерел ілюстративного матеріалу та 5 додатків. Загальний обсяг роботи – 260 с. (12,5 авт. арк.), обсяг основного тексту – 178 с. (9,3 авт. арк.). Бібліографія містить 386 позиції наукових джерел (з яких 116 – іноземними мовами) та 65 позицій ілюстративних. Перш ніж перейти до загальної композиції дисертації необхідно відзначити її логічну побудову, яка дозволила прослідкувати розвиток міркувань авторки і створила зручність у роботі з матеріалом.

У **першому розділі** роботи (с. 28-80), обґрунтовуючи теоретико-методологічні передумови вивчення англomовного дитячого авторитарного дискурсу, Пахаренко А.В. аналізує підходи до тлумачення дитячого діалогічного дискурсу та розглядає його конституюючі складові (с. 30-39), характеризує дискурсивне оточення дитини (с. 46-54), фокусує увагу на визначенні релевантних для дослідження понять: домінування (с. 57), авторитарність (с. 57-59), авторитарний дискурс дитини (с. 61-62), авторитарна дискурсивна особистість дитини (с. 62-63), успішний та неуспішний авторитарний вплив (с. 66); аналізує типи супротиву авторитарним мовленнєвим діям адресанта (с. 67-68). При описі методологічних основ дослідження та характеристиці комплексної методики аналізу емпіричного матеріалу обґрунтовано доцільність та показано дієвість запропонованої процедури наукового пошуку. Інноваційним аспектом цього розділу є виділення рольової гри та примхи як унікальних форм дитячої авторитарності. Слід наголосити на тому, що дисертантка цілком аргументовано (керуючись двовимірною схемою влади М. Карлберга) надає розуміння системи авторитарності особистості в англomовному дитячому авторитарному дискурсі

(с. 60) і вибудовує теоретичну модель для подальшої реалізації емпіричного рівня дослідження, результати якого представлені в Розділах 2 і 3.

У **другому розділі** дисертації (с. 81-135) досліджується мовленнєве утілення авторитарності дитини у форматах спілкування «дитина – дитина» та «дитина – дорослий». Розмежовуючи адресатів на представників ядерної та не ядерної зон дискурсивного оточення, Пахаренко А.В. детально вивчає вербальні, невербальні та надвербальні засоби, що репрезентують авторитарну дискурсивну особистість дитини у інтеракції з сіблінгами та іншими дітьми, батьками та дорослими не-членами родини на трьох вікових зрізах формування АДО дитини – дошкільному (3-6 років), шкільному (7-12 років) та підлітковому (13-17/18 років). Такий ретельний та змістовний аналіз на базі вагомого масиву фактологічного матеріалу забезпечує достовірність та результативність наукового пошуку. У ході дослідження дисертантка уважно простежує, як авторитарна дискурсивна особистість дитини варіює мовні засоби з урахуванням віку співрозмовника (дитина, дорослий) та типу дискурсивних відносин, у яких вони знаходяться (ядерна чи не ядерна зони дискурсивного оточення). Так, аналізуючи вербальну специфіку авторитарності у форматі «дитина – дитина», авторка підкреслює, що для підкріплення вищого становища та експертності авторитарний сіблінг шкільного віку об'єктивує підлегле становище молодшого сіблінга у номінаціях інтелектуальної переваги та статусної вертикалі, модальних конструкціях облігаторності, посиленнях на відомі факти та істини, поясненнях, доводах, обвинуваченнях. А над представником не ядерної зони авторитарна дитина шкільного віку намагається встановити контроль усіма доступними їй засобами (вокативами, дражнилками, маркерами наставництва і знецінення, складними синтаксичними конструкціями, риторичними вигуками і запитаннями, ампліфікацією, гіперболою, літотою).

Заслуговує на визнання слушне спостереження дисертантки про те, що реалізація авторитарності у спілкуванні з дорослим характеризується зниженням комунікативного потенціалу невербальних комунікативних

компонентів, а при інтеракції з дітьми відбувається активне інкорпорування кінесичних, проксемічних, просодичних та надвербальних засобів. Робиться низка аргументованих висновків про функціональне призначення кожного типу невербальних засобів, що залучаються авторитарною дискурсивною особистістю. Визначаються і надвербальні комунікативні компоненти в дитячому авторитарному дискурсі, які набувають знакових функцій, повідомляючи адресату про налаштованість авторитарної дитини на кооперацію чи конфлікт, її соціальний статус, рівень влади та соціальну роль.

**Третій розділ** (с. 136-191) присвячено встановленню особливостей стратегічної організації дитячого авторитарного дискурсу. Проаналізовано утілення позитивної та негативної авторитарності, де першу дитина реалізує у спілкуванні з іншими дітьми, а другу – у спілкуванні з дітьми і дорослими. Визначено вербальні та невербальні репрезентації тактик у межах стратегії позитивного домінування – як втілення позитивної авторитарності, та стратегій маніпулювання, негативного домінування, дискредитації, самоствердження, що репрезентують негативну авторитарність. Цікавим видається виокремлення авторкою у рамках стратегії домінування реалізації активного (спонукання адресата виконати активну дію на вимогу авторитарної дитини) та пасивного домінування (демонстрація авторитарною дитиною свого домінуючого становища, вищого статусу без спонукання адресата до активної дії) (с. 150).

Особливого відзначення заслуговує увага дисертантки до деталей, ретельний аналіз фактологічного матеріалу, поліаспектність підходів до об'єкту дослідження. При розгляді кожної тактики авторка обов'язково зазначає вікові етапи АДО дитини, для яких вона є типовою, також специфікує приналежність адресата до зони дискурсивного оточення та уважно простежує, як змінюється мовленнєвий репертуар реалізації тактик при зміні вікових параметрів АДО.

**Додатки** до дисертації побудовані логічно і доцільно. Результати дослідження структуровані у вигляді 1 схеми (Додаток А) і 15 таблиць (Додатки Б-Г), що наочно демонструють змістовні, кількісні і якісні аспекти наукової розвідки, доповнюючи уявлення про практичне значення проведеного

дослідження. Зміст автореферату ідентичний з основними положеннями дисертації.

**Теоретична значущість** дисертаційної роботи визначається її внеском у теорію дискурсу та теорію комунікації (визначено поняття дитячого авторитарного дискурсу та специфіку його структурно-семантичної та лінгвопрагматичної організації), у лінгвопрагматику, соціолінгвістику (представлені особливості стратегіко-тактичної організації дитячого авторитарного дискурсу з урахуванням вікових і прагматичних факторів мовців). Результати дослідження є суттєвим внеском у подальшу розробку проблем, пов'язаних з дискурсивними проявами невербальних та надвербальних знаків. Здобуті результати дослідження заслуговують на широке **використання** при викладанні в лінгвістичному виші курсів з теорії комунікації, теоретичної граматики англійської мови, загального мовознавства, а також спецкурсів з теорії невербальної комунікації, соціолінгвістики, теорії дискурс-аналізу, риторики та ефективної комунікації, при написанні наукових досліджень студентів та аспірантів.

Таким чином, всі наведені факти вказують на те, що предмет дослідження розглянутий цілісно, комплексно й об'єктивно, і Пахаренко Анастасії Валентинівні вдалося досягти поставленої мети та розв'язати сформульовані завдання у повному обсязі.

Оцінюючи загалом позитивно хід дослідження, обґрунтованість висновків роботи та високий рівень її виконання, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що деякі моменти, на наш погляд, є дискусійними або потребують пояснення:

1. Є декілька питань щодо понятійно-термінологічного апарату. Яким чином дисертантка співвідносить (чи розмежовує) такі поняття як авторитарне спілкування – авторитарний дискурс – авторитарне мовлення, оскільки в роботі використовуються вони (всі три) майже синонімічно: «вербальна та невербальна організація англomовного авторитарного спілкування дитини» (с. 20); «вербальні, невербальні і надвербальні засоби організації

англомовного авторитарного дискурсу дитини» (с. 20); «продукування власного авторитарного мовлення» (с. 2); «імплементация авторитарності відбувається у продукованому дитиною авторитарному дискурсі – мовленні авторитарної дискурсивної особистості» (с. 79).

У роботі авторка активно оперує поняттями «мовленнєвий вплив» (с. 19, 80, 98, 118, 126) «авторитарний вплив» (с. 80, 81, 84, 115, 123, 129, 130, 178), «комунікативний вплив» (с. 83, 130, 137, 142), «кооперативний вплив» (с. 142). Як корелюють ці поняття? До речі, хотілося б дізнатися, чи вбачає дисертантка різницю між висловами «реалізація авторитарності» та «актуалізація / реалізація авторитарного впливу», якими вона послуговується в контексті дослідження структурно-семантичних і лінгвопрагматичних особливостей, а також стратегічної організації дитячого авторитарного дискурсу?

У підрозділі 3.1.1., розглядаючи тактики реалізації стратегії позитивного домінування, дисертантка констатує, що «АДО імплементує тактику повчання у цілях коригування поведінки співрозмовника» (с. 147); «у тактиці спонукання АДО реалізує інтенцію підштовхнути адресата до виконання певної дії» (с. 149); «у тактиці прояву турботи АДО переслідує іллокутивну мету підтримати співрозмовника (с. 149). Очевидно, що у цих твердженнях підкреслені поняття вживаються синонімічно. У цьому зв'язку виникає питання про співвідношення цілі, інтенції та іллокутивної мети у розумінні авторки?

2. На початку Розділу 3 зазначається, що «оскільки авторитарність є орієнтованою виключно на співрозмовника, то тип ставлення АДО до адресата розглядаємо як вихідний критерій класифікації застосованих комунікативних стратегій» (с. 145). Що авторка розуміє під типом ставлення? Які інші критерії стали підставою для визначення та розмежування авторитарних стратегій у роботі?

3. У форматі «дитина – дорослий» стратегія самоствердження репрезентована тактиками: а) відстоювання та аргументації власної позиції,

б) демонстрування здібностей або повноважень, в) незгоди, г) уникання прямої відповіді. Чи впливає віковий фактор дискурсивної особистості дитини на преферентність окремих тактик самоствердження при спілкуванні з батьками та представниками не ядерної зони її дискурсивного оточення? Було б цікаво дізнатися думку авторки, чому при реалізації негативної авторитарності у розглянутих форматах «дитина – дитина», «дитина – дорослий» збігається тільки стратегія негативного домінування, а стратегії маніпулювання та дискредитації не є імплементованими дитиною при спілкуванні з дорослими, і стратегія самоствердження не обрана при спілкуванні з дітьми?

Науковий інструментарій дисертації є коректним, дисертація написана нормативною українською мовою з належним використанням фахової метамови, хоча у роботі трапляються поодинокі стилістичні вади (с. 72, 111), друкарські помилки (с. 45, 77, 86) та русизми типу: *наряду с* (с. 57), *не наносячи шкоди його лицю* (с. 138).

Висловлені зауваження не впливають на загальну високу оцінку результатів дисертаційного дослідження, що є самостійною, завершеною, методологічно обґрунтованою науковою працею. Широкий спектр досліджуваних питань, їх глибоке розуміння та логічне представлення справляє вельми позитивне враження про Пахаренко А.В., її наукові інтереси й творчі експерименти. Текст роботи, стиль викладення, цитовані наукові джерела, списки опрацьованої літератури з досліджуваних проблем, зразки аналізу емпіричного матеріалу свідчать про високий науково-практичний та теоретичний рівень, про ерудицію та вміння фахово реалізовувати усі етапи дослідження, інтерпретувати, систематизувати, узагальнювати отримані наукові результати. Поліаспектність проблеми, презентована авторкою наукова концепція об'єктивує низку перспективних завдань для подальшого дослідження. Автореферат і публікації адекватно і вичерпно відбивають всі складові дисертаційного дослідження.

Таким чином, на підставі ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом та публікаціями авторки на тему рецензованої роботи вважаємо,



що кандидатська дисертація «Дитина як авторитарна дискурсивна особистість (на матеріалі сучасної англійської мови)» відповідає всім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 607 від 15.07.2020 р., а її авторка Пахаренко Анастасія Валентинівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри германської філології  
Сумського державного педагогічного  
університету імені А.С.Макаренка

Вікторія КОЗЛОВА

Підпис Вікторії КОЗЛОВОЇ засвідчую

Вчений секретар

Сумського державного педагогічного  
університету імені А.С.Макаренка



Ольга СКИБА

*Відрук одержано 14.09.2020р.*

*Вчений секретар спецради Мр. Т.Т. Морозова*